Händelser i Sävar 1809
– utredning i Kesen

Rapport 2021:180
Arkeologisk utredning

Västerbottens län, Västerbotten, Umeå kommun,
Sävar socken, Umeå Sävar 17:19, 19:1 & 61:1, fornlämning
L1937:606, L1938:9922

Magnus Lindberg

Arkeologerna

Arkeologerna
Statens historiska museer

Våra kontor
Linköping
Lund
Mölndal
Stockholm
Uppsala

Kontakt
010-480 80 00
info@arkeologerna.com
fornamn.efternamn@arkeologerna.com
www.arkeologerna.com

Arkeologerna
Statens historiska museer
Rapport 2021:180

Upphovsrätt, om inget annat anges, enligt Creative Commons licens CC BY
Villkor finns tillgängliga på http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.sv

Innehåll

Inledning 4

Antikvarisk bakgrund 4

Syfte 5

Metod och genomförande 5
- Dokumentation 5
- Metalldetektering 5

Resultat 5
- Höjden öster om myren 6
- Fyndmaterial 6

Vetenskaplig potential 6

Referenser 7

Administrativa uppgifter 8

Bilagor 9
- Bilaga 1. Schakttabell 9
- Bilaga 2. Fyndtabell 9
- Bilaga 3. Konserveringsrapport 10

En omläggning av Generalsvägen är planerad och den nya sträckningen är huvudsakligen tänkt att passera genom den norra delen av myren Kesen. Samtida historiska källor antyder att soldater från 1809 års krig kan ha begravts någonstans i den dåtida sjön kort tid efter slaget. Utredningens syfte var att fastställa om fornlämningar fanns i Kesen. Även ett område direkt öster om myren ingick i utredningen.

Samtliga schakt i myren var fyndtomma – Ansamlingen med stenar i öster bedömdes som en naturlig formation.

En metalldetektorundersökning resulterade i fyra projektiler av bly och en av järn. Metallfynden kan alla relateras till händelserna i augusti 1809 och har konserverats.

Inledning

Med anledning av att Trafikverket Region Nord planerar att dra om Generalsvägen i samband med uppförandet av en ny järnväg, Norrbotniabanan har Arkeologerna, Statens historiska museer genom två beslut av Länsstyrelsen i Västerbottens län (dnr 431-5012-2020 & dnr 431-7126-20) utfört en arkeologisk utredning som berört fornlämningarna L1938:9222 och L1937:606.

Det inledande fältarbetet med att anlägga ett dräneringsdike samt att undersöka en större ansamling med stenar och block i öster pågick under perioden 4–5 augusti 2020. Utredningen av resterande delar slutfördes under perioden 6–8 oktober 2020. Resultaten från de bägge utredningarna är sammanställda i en gemensam rapport.

Antikvarisk bakgrund

Boende i Sävar har genom åren gjort många fynd av muskötkulor i samband med åkerbruk. Tidigare fynd av ben (utan exakt fyndplats) i närområdet antyder att det kan finnas begravda soldater i direkt anslutning till slagfältet.

Endast ett fåtal mindre undersökningar har tidigare gjorts i området. År 1998 genomförde Västerbottens museum en utredning med anledning av ny vägdragning av E4 förbi Sävar och uppförandet av nuvarande Generalsvägen. Inga fynd registrerades (Sundström, 1998).

År 2010 genomförde Miljöarkeologiska laboratoriet en undersökning som resulterade i en ny avgränsning för slagfältet, L1938:9922. Sammantaget undersöktes cirka 1,5 hektar med metalldetektor och man fann 122 muskötkulor samt några större kulor/kulfragment (Linderholm 2010:7). Därtill påträffades även andra fynd såsom ett kopparmynt, ett ryskt krucifix m.m.

År 2016 genomförde Västerbottens museum en utredning som delvis berörde slagfältet. Ett förslag till ny avgränsning av slagfältet framtogs. En metalldetektorundersökning resulterade i flera fynd, bland annat föremål av järn, men även av bly och nysilver. Flera av föremålen kunde relateras till slaget men vissa var yngre, om än militära. Inom slagfältet framkom enstaka fynd av muskötkulor och andra föremål (Andersson & Sundström 2017:19f.).

Syfte

Det primära syftet med utredningen var att fastställa om fornlämningar fanns inom området och ge länsstyrelsen beslutsunderlag inför eventuellt fortsatta åtgärder. Resultaten kan dessutom användas som planeringsunderlag av Trafikverket Regional Nord.

Metod och genomförande

Schaktningen genomfördes med bandmaskin och planskopa. Vid det första tillfället schaktningsövervakades ett längre schakt parallellt med nuvarande Generalsvägen (fig. 3 & fig. 4). Anledningen var att anlägga ett dräneringsschakt inför det fortsatta utredningsarbetet. Inflödet av myrvatten var emellertid stort och en generell sänkning av vattennivån var inte genomförbar.

Det omfattande regnet dagarna innan och under fälttiden i oktober bidrog till en ökad vattentillförsel och förhöjd vattennivå. För att kunna förflytta maskinen i myren användes stockmattor. I stället för att göra långa schakt som snabbt vattenfylldes anlades flera mindre (fig. 3). Mellan varje schakt kvarlämnades ett avsnitt på cirka en meter.

Först avlägsnades mossan, därefter torvlagret i två, 0,15–0,20 m skikt (fig. 6). Vid det andra draget genom torven började vattnet i regel strömma in. Vid det fjärde och sista draget blottlades gyttjeleran.

Den ovan beskrivna metoden med kvarvarande balkar innebar att det trots inträngande vatten, fanns förutsättningarna att finna eventuella mänskliga ben eller uniformsdelar. Det uppgrävda materialet lades vid sidan om respektive schakt och genomsöktes manuellt med en hacka.

Alla schakt förutom dräneringsschaktet invid Generalsvägen igenfylldes efter undersökning.

Dokumentation

Samtliga schakt inmättes med en RTK-GPS och dokumenterades digitalt. En enklare beskrivning av varje schakt upprättades. Alla insamlade fynd punktinmättes med RTK-GPS.

All bas- och fyndregistrering gjordes i Intrasis 3.0. Informationen har därefter bearbetats i ArcMap 10.1.

Metalldetektering

Detekteringen utfördes systematiskt enligt en väl inarbetad metod (Lindberg & Lingström 2016). På grund av hög vattennivå och inträngande vatten i schakten utfördes ingen detektering i myren. All detektering skedde istället på landbacken i öster, både i plan och vid schaktning.

För arbetet användes en metalldetektor av märket XP Deus kompletterad med en handburen pinpointer (Garrett pro pointer AT).

Resultat

Sammantaget öppnades 19 schakt (fig. 3, bilaga 1). Ett längre dräneringsschakt förlades parallellt med Generalsvägen och övriga i

myrens östra halva. Tre schakt förlades inom ett stenigt område öster om myren.

I enlighet med länsstyrelsens direktiv startade utredningen i östra halvan av myren. Arbetet skulle avbrytas i mitten av undersökningsområdet om inget av arkeologiskt intresse framkommit innan dess.

Lagerföljden var genomgående lika i samtliga schakt, den underliggande gyttjeleran framkom mellan 0,50–0,90 m under markytan. Torvtillväxten bedömdes vara något högre i den centrala delen av våtmarken. Torvskiktet var här omkring 0,10 m tjockare än närmare stranden. Schakten närmast fast mark i öster innehöll även några stenar. Alla schakt i myren var fyndtomma.

Höjden öster om myren

Inom ett område med en större ansamling stenar och block förlades tre schakt (fig. 3). Schakten var 5–7 meter långa och 1,8 meter breda. Djupet varierade mellan 0,8–1, 2 meter. Stenarna lyftes bort med grävmaskin och därefter detekterades kvarvarande jord och undergrund. Stenansamlingen var naturlig och utgjordes av svallad morän och/eller isälvsmaterial.

I alla tre schakt framkom metallfynd (fig. 3 & fig. 5). De påträffades först efter att stenarna lyfts bort och har sannolikt, med tiden, letat sig igenom stenpackningen och ansamlats närmast botten.

Fyndmaterial

Totalt påträffades sex föremål (fig. 3, bilaga 2). Alla fynd framkom med hjälp av metalldetektor. Fyndmaterialet bestod av fyra blyprojektiler samt en järnprojektil. Därtill påträffades en kraftigt korroderad (handsmidd) spik av järn.

Blyprojektilerna var alla rundade, men en hade en lätt tillplattad sida (F3). Eventuellt utgör märket ett kvarlämnat spår efter laddstaken. Den mindre av blyprojektilerna kan ha varit avsedd för en pistol då dess diameter avvek från de övriga (F3).

En korroderad järnklump visade sig efter konservering vara en rundad projektil av en grövre kaliber än de av bly (F4). Alla projektiler var hela och i god kondition. De verkar inte ha avfyrats utan bedöms som tappade på platsen och kan alla relateras till 1809 års krigsskådeplats.

Vetenskaplig potential

I utredningsområdet framkom inga rester efter gravlagda soldater från kriget men viktigt i sammanhanget är att endast den centrala delen av myren undersöktes. Fynd inom andra delar av Kesen kan därmed inte uteslutas. Den forna, södra änden är därmed intressant ur ett arkeologiskt perspektiv såtillvida att den är nära ryssarnas linjer och därmed den mest naturliga platsen för att begrava de avlidna. Samtida kartmaterial anger även att Kesens yta tidigare har varit avsevärt större än idag.

Utsikterna att finna ytterligare slagfältsrelaterade fynd i form av muskötkulor etc. är höga. Det har både denna utredning samt tidigare undersökningar i området konstaterat.

Essentiellt för alla kommande arkeologiska insatser inom slagfältet L1938:9922 bör därmed vara att metalldetektering ska ingå som en integrerad del. Viktigt är här även att metalldetekteringen utförs systematiskt och yttäckande. Alla områden inom slagfältet som under de kommande åren kommer att beröras av arbeten för Botniabanan och anslutande vägar bedöms utgöra viktiga pusselbitar för att förklara 1809 års händelseförlopp ur en arkeologisk/historisk synvinkel.

Ifall man kan påvisa att fyndspridningen därtill fortsätter utanför det nu kända området för slagfältet bör man överväga att ändra fornlämningens utbredning.

Referenser

Andersson, B. & Sundström, S. 2017. Rapport över arkeologisk utredning längs bankorridor för Norrbotniabanan, sträckan Umeå – Bygdeå, Etapp 1 & 2 samt tilläggsutredning av slagfältet på Krutbrånet RAÄ nr Sävar 48:1. Umeå, Sävar & Bygdeå sn, Umeå & Robertsfors kn. Västerbottens län. Västerbottens museum.

Sundström, S. 1998. Arkeologisk rapport över särskild arkeologisk utredning i samband med den nya vägdragningen av E4 genom Sävar tätort, Sävar socken, Umeå kommun, Västerbottens län. Västerbottens museum.

Lindberg, M. & Lingström M. 2016. Systematisk metalldetektering inom uppdragsarkeologin. Fornvännen 111.

Linderholm, J. 2010. Inventering och avgränsning av 1809 års slagfält kring Krutbrånet med omnejd, Sävar sn, Västerbotten. Rapport nr. 2010–015. Umeå Universitet.

Administrativa uppgifter

KMR uppdragsnr: 202001193 och 202001289.
Lst dnr: 431-5012-20, beslutsdatum: 2020-06-24 och lst dnr: 431-7126-20, beslutsdatum: 2020-09-22.
Fornlämning: L1937:606, L1938:9922.
SHM dnr: 511-00019-2020 och 511-00899-2020.
SHM projektnr: 720614396 och 720614571.
Företagare: Trafikverket Region Nord [exploatör].
Intrasisprojekt: A2020_011 & A2020_147.
Undersökningstid: 4–5 augusti 2020 & 6–8 oktober 2020.
Projektgrupp: Magnus Lindberg, Jonas Bergman och Mathias Bäck.
Underkonsulter: Acta KonserveringsCentrum AB, Hertz.
Exploateringsyta: 7 142 kvadratmeter.
Undersökt yta: 850 kvadratmeter.
Läge: Fastighetskartan, blad 70HNO.
Koordinatsystem: Sweref 99 TM.
Höjdsystem: RH 2000.
Dokumentationshandlingar: Analoga dokumentationshandlingar förvaras i Statens historiska museers arkiv (SHM), Stockholm. Digitala dokumentationshandlingar lagras tillsammans med Intrasisdatabasen.
Fynd: F1–F4 (dnr: 431-5012-20) och F1 (dnr: 431-7126-20) förvaras hos Arkeologerna, Statens historiska museer, Stockholm, i väntan på fyndfördelningsbeslut.

Bilagor

Bilaga 1. Schakttabell

Id	Typ	Metod	Beskrivning
100	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Sten/mo 0,25–0,40 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
106	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
111	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
115	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
120	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
124	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
128	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
132	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
136	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
140	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
144	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera. Närmast strandkant i öster; Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Sten/mo 0,25–0,40 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
153	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
157	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
161	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
167	Schakt	Maskin	Mossa/förna 0,20–0,30 meter. Torv 0,30–0,40 meter och därefter gyttjelera.
200	Schakt	Maskin	Schaktdjup: 0,8–1 m. Undergrund av ljus silt/lera. I schaktets centrala delar ett antal större stenblock som tolkats vara forslade till platsen i samband med vägbygge.
261	Schakt	Maskin	Djup: 0,80–1 m. 0,80 bestod av block och sten. Undergrund av finsand.
267	Schakt	Maskin	Djup: 0,80–1 m. 0,80 bestod av block och sten. Undergrund av finsand.
277	Schakt	Maskin	Djup: 0,80–1 m. 0,80 bestod av block och sten. Undergrund av sand.

Bilaga 2. Fyndtabell

Fnr	Sakord	Material	Fragmenteringsgrad	Antal	Längd, mm	Bredd, mm	Vikt, g	Fyndstatus	Anmärkning
1	Projektil	Bly	Intakt	1	18	18	18,8	Konserverad	Vikt efter konservering.
2	Projektil	Bly	Intakt	1	18	18	28,7	Konserverad	Vikt efter konservering.
3	Projektil	Bly	Intakt	1	10	10	6	Konserverad	Något platt på ena sidan. Vikt efter konservering.
4	Projektil	Järn	Intakt	1	20	20	20,8	Konserverad	Vikt efter konservering.
5	Spik	Järn	Defekt	1	46	15	8,4	Ej sparad	
1	Projektil	Bly	Intakt	1	17	17	24,8	Konserverad	Tillhör dnr 431-7126-20. Vikt efter konservering.

Bilaga 3. Konserveringsrapport

Av Katarina Lampel, Acta KonserveringsCentrum AB

Objekt; Konservering av tre blyföremål och ett järnföremål från en arkeologisk utgrävning av ett slagfält (lst dnr: 431-5012-20).

Föremålsbeskrivning och tillstånd
Föremål av bly;

Fnr. 1 Blykula med ojämn yta. Ytan var täckt av vitgul blykorrosion och torkad jord. Diameter; 18 mm.

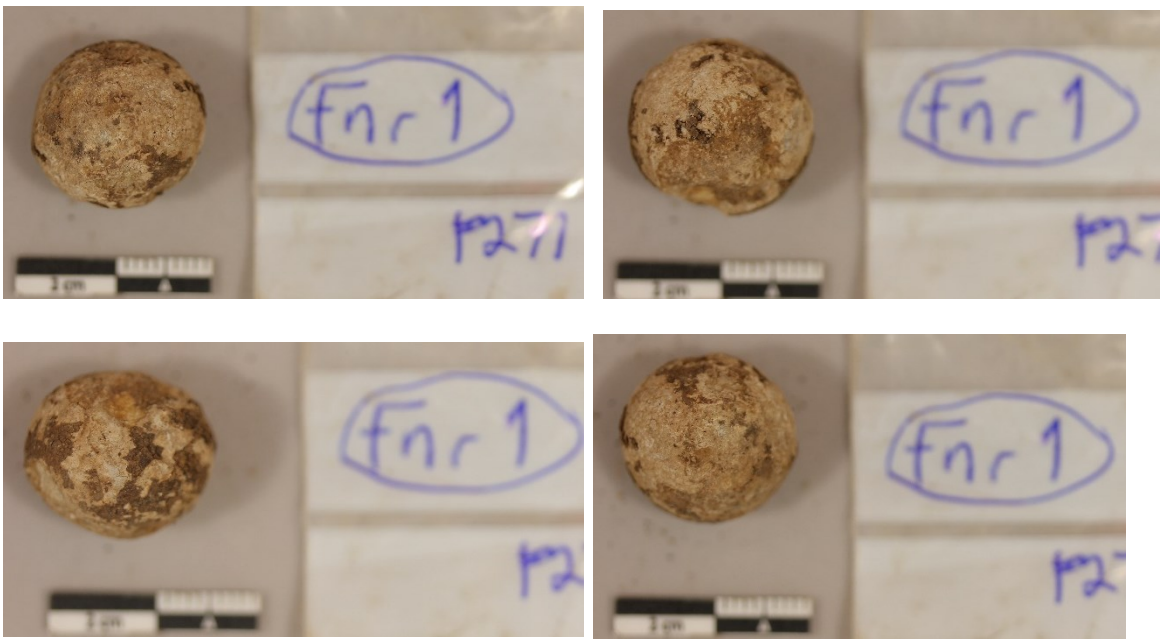

Bilder före konservering

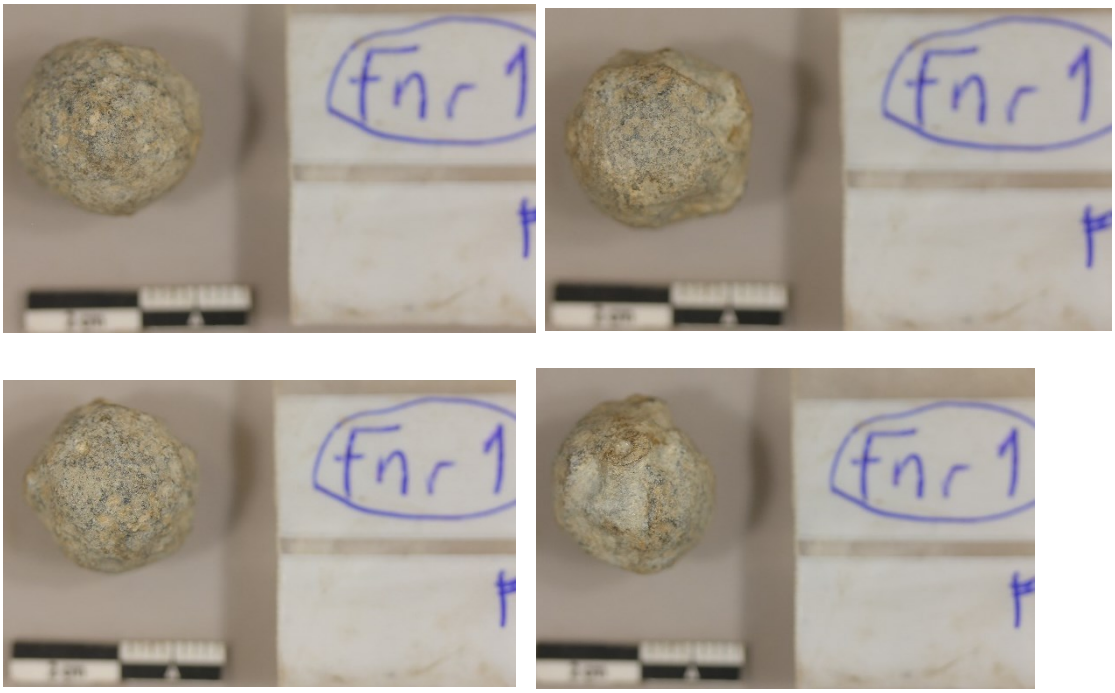

Bilder efter konservering

Fnr.2 Blykula med slät yta. Ytan var täckt av ett tunt lager korrosionsprodukter och torkad jord. Diameter; 18 mm.

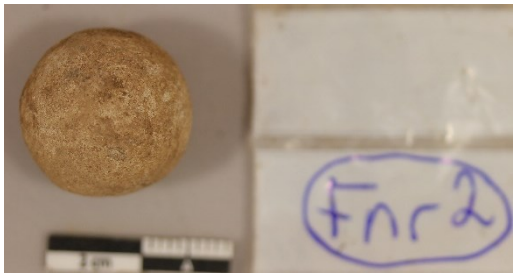

Bilder före konservering

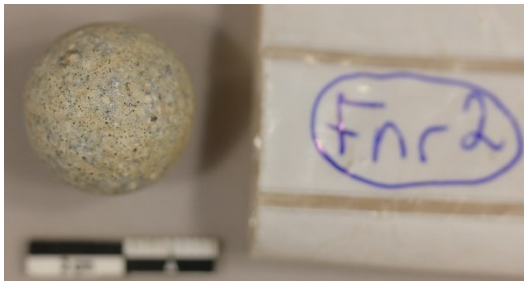

Bilder efter konservering

Fnr. 3 Blykula med en platt sida. Ytan var täckt av vitgul korrosion och torkad jord. Metallen är nedbruten och porig. Diameter; 10 mm.

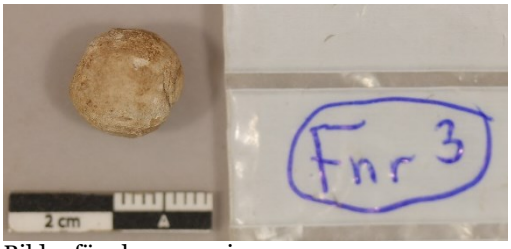

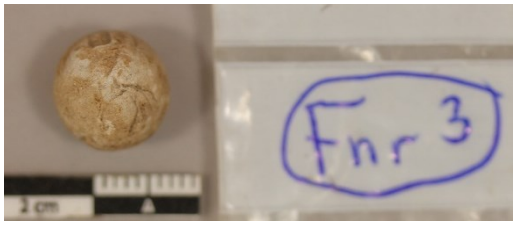

Bilder före konservering

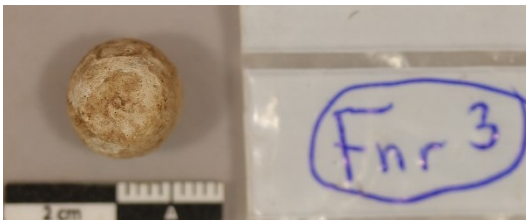

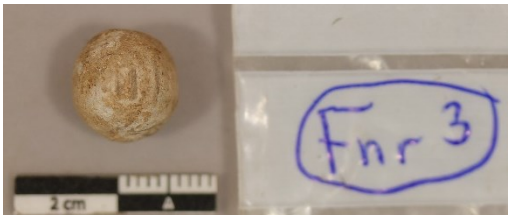

Bilder före konservering

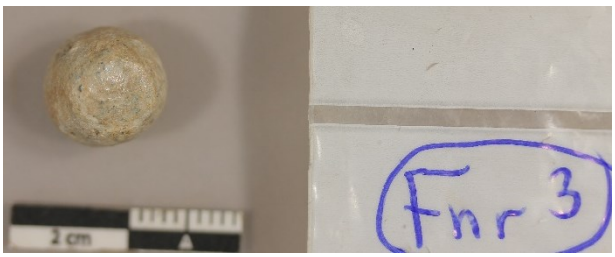

Bilder efter konservering

Föremålsbeskrivning och tillstånd
Föremål av järn;

Fnr. 4 Järnkula Oregelbunden form. Diameter; 20 mm. Kulan hade aktiv korrosion med flagnande originalyta. Halva ytan var täckt av en korrosionskrusta, delvis med inkapslade sandkorn. På ett par ställen finns skador på ytan. Kulan var täckt av torkad jord.

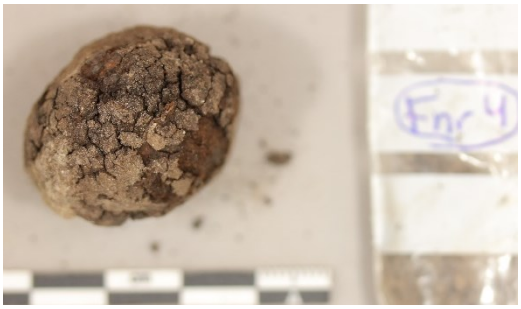

Bilder före konservering

Delvis frampreparerad, täckt av korrosionskrusta

Bilder efter konservering

Åtgärd; Järnkulan preparerades fram med glaspulver i mikrobläster. Den stabiliserades sedan kemiskt genom kloridurlakning i natriumhydroxid, 0,1 M. Urlakningsvätskan byttes regelbundet och då mättes även kloridhalten. När inga klorider längre kunde spåras med dropptest med silvernitrat 0,5 M, avslutades urlakningen. Järnkulan urlakades i 4 veckor. Den sköljdes sedan ur i avjoniserat vatten i en vecka. Den dehydrerades i etanol 96% i två veckor, med byte av etanol efter en vecka och torkdes i värmeugn i 50 grader i tre dagar. Därefter behandlades järnkulan med Dinitrolpasta (en inhibitor, bestående av petroleumsulfonat med aminer, löst i lacknafta.) Slutligen ytbehandlades den med mikrokristallint vax, löst i lacknafta.

Åtgärd; För att avlägsna jord och korrosionsprodukter användes skalpell, bambusticka och gethårstrissa. Ytan rengjordes med kranvatten/ etanol med bomullstops. Fnr. 3, ytan konsoliderades med Paraloid B 72 (en sampolymer av etylmetakrylat/metylakrylat, 10% i aceton/etanol). De övriga blykulorna ytbehandlades med mikrokristallint vax, som påfördes med gethårstrissa på handstycke.

Objekt; Konservering av en blykula från en arkeologisk undersökning av ett slagfält (lst dnr: 431-7126-20).

Föremålsbeskrivning och tillstånd;

Fnr.1 Blykula. Rund med ojämn, gropig yta. Diameter; 17 mm. Blykulan var täckt av gulvita korrosionsprodukter och torkad jord.

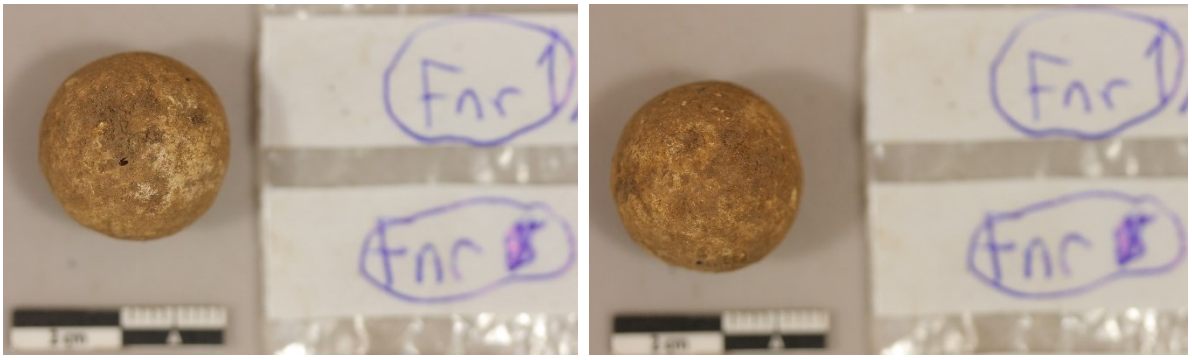

Bilder före konservering

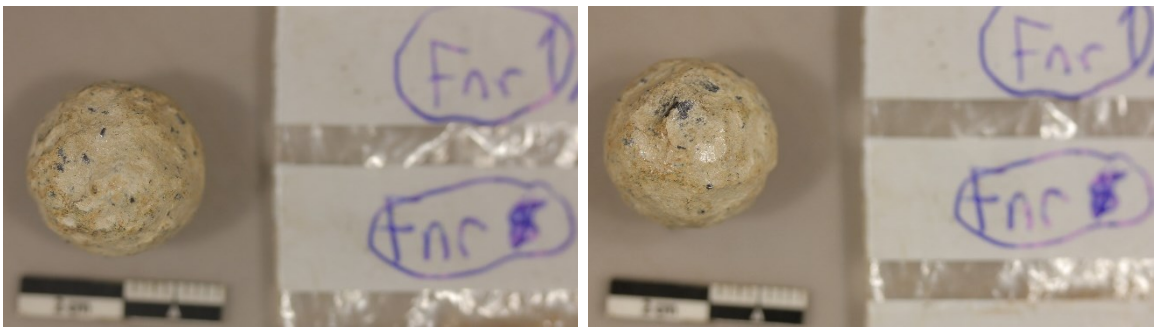

Bilder efter konservering

Åtgärd; För att avlägsna korrosionsprodukter och torkad jord användes skalpell, bambusticka och gethårstrissa. Ytan rengjordes med kranvatten/ etanol med bomullstops. Ytan konsoliderades med Paraloid B 72 (en sampolymer av etylmetakrylat/metylakrylat, 10 %, löst i aceton/etanol).

Råd och anvisningar; Arkeologiska järnföremål är känsliga för hög luftfuktighet och kan börja korrodera, även efter konservering. Förvara föremålen i ett torrt, stabilt klimat, helst under 20 % RH. Blyföremål är känsliga för organiska syror (formaldehyd), som t.ex. kan finnas i fogmassa/tätning för museimontrar. Vissa byggmaterial innehåller limmer, men även lövträ, speciellt ek innehåller organiska syror.

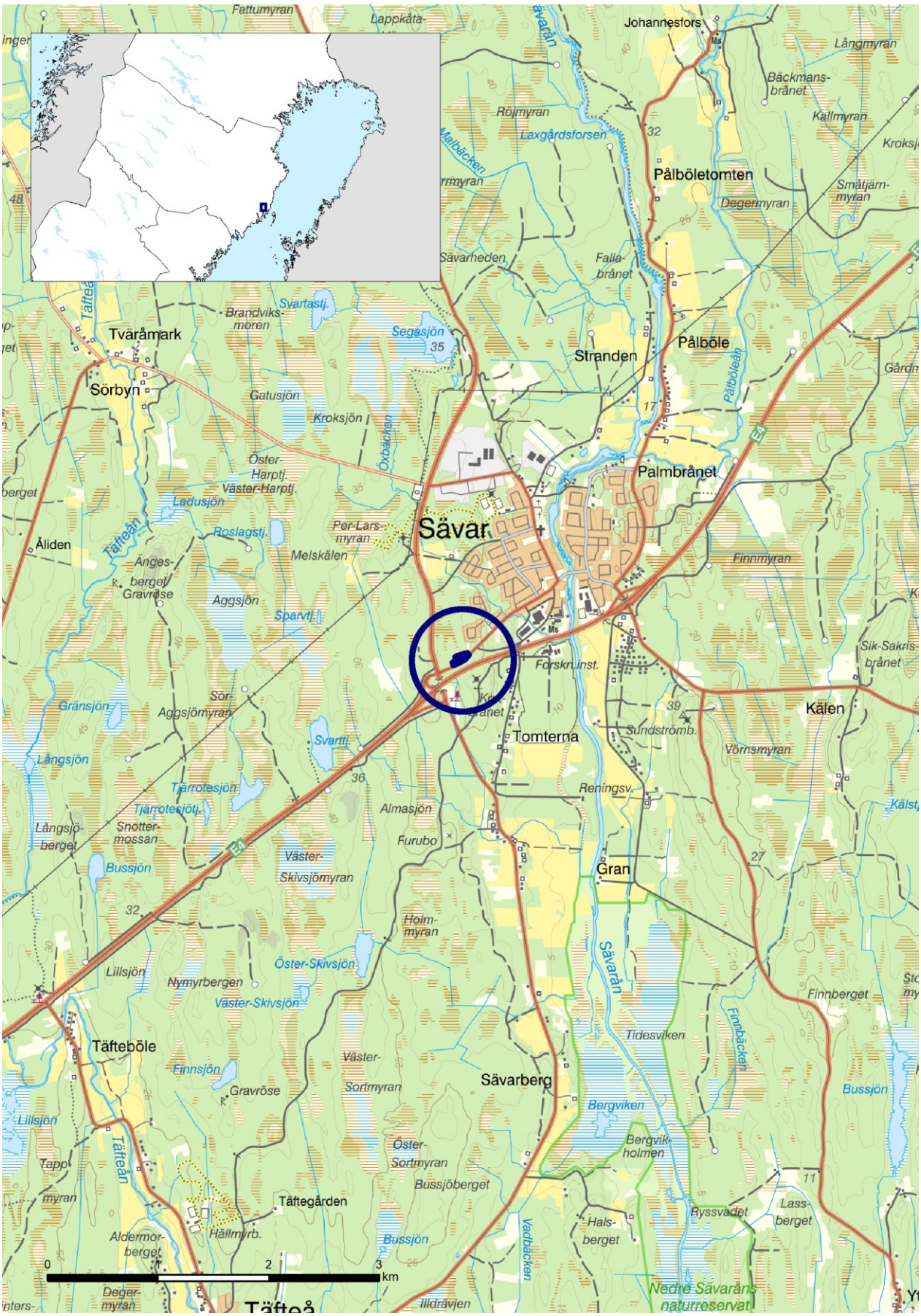

Figur 1. Läget för undersökningen markerat på utsnitt ur GSD-Terrängkartan, skala 1:50 000, och GSD-Översiktskartan. Lantmäteriet (CC0).

Figur 2. Utredningsområdet (lila markering) och närbelägna fornlämningar (enligt KMR) markerat på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:10 000. © Lantmäteriet.

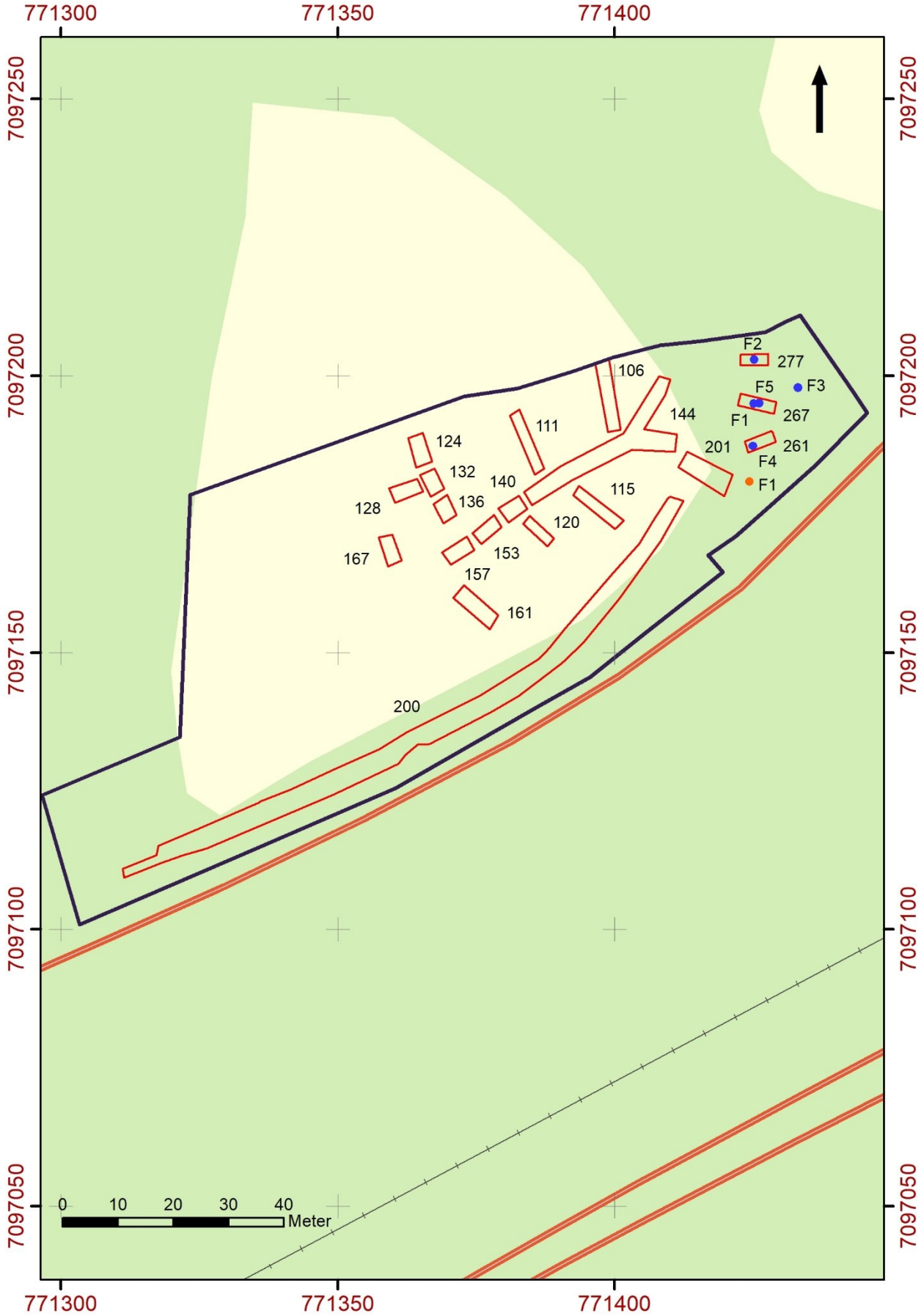

Figur 3. Plan över undersökta schakt och fynd markerade på utsnitt ur GSD-Fastighetskartan. Skala 1:1 000. © Lantmäteriet.

Figur 4. Översiktsfoto av myren sett ifrån Generalsvägen. Närmast i bild schakt 200. Foto från sydväst: Jonas Bergman.

Figur 5. Metalldetektering under stenpackningen i utredningsområdets östra del. Foto från nordöst: Jonas Bergman.

Figur 6. Exempel på schakt i myren som grävdes skiktvis enligt beskriven metod. Foto från norr: Mathias bäck.

Figur 7. Arkeologen i bakgrunden står intill den dåtida strandkanten. På den bakomvarande kullen påträffades metallfynden. Foto från väster: Mathias Bäck.